

Oda ve Birliklerin Nitelik Sorununa Alternatif Bir Bakış

An Alternative Perspective on the Nature of Chambers and Unions

Müge Neda ALTINOKLU*

Özet

Türkiye’de kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları adı altında yapılandırılmış ve kurumsallaşmış olan oda, birlik ve üst kuruluşlarının niteliği gerek siyaset bilimi ve kamu yönetimi gerekse idare hukuku literatüründe belli epistemolojik ve ontolojik ön kabuller çerçevesinde tartışılmıştır. Kamu yönetimi disiplini içerisinde nitelikleri yönünden sorunsallaştırılan meslek kuruluşları ya kamu kurumu niteliği ya da sivil toplum örgütü olma yönünden ele alınmıştır. Alanyazındaki mevcut tartışmalar, kamu yönetimi disiplininin kuramsal olarak sıkıştığı özel/genel çıkar, kamu/özel yarar veya hizmet, ya da sivil toplum/devlet gibi ikilikler üzerinde şekillenmiştir. Bu ikililerin arkasındaki yönetsel eğilimin en önemli sebebi ise ekonomik alanı, politik olandan özerk gören yaklaşımda aranmalıdır. Weberci analizlerin baskın kıldığı *epistemolojik tarafsızlık* nedeniyle açılan bu tartışmalar önemli olsa da, meslek kuruluşlarının niteliklerine ilişkin belirsizliği çözümlenmek için yeterli değildir. Bunun en önemli sebebi ise, ontolojik ve epistemolojik olan siyaset ve ekonomi ayrımının öncelendiği bu kavram setlerinin, söz konusu kuruluşların yalnızca toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimindeki rolünü değil, aynı zamanda sınıfsallıklarını da göz ardı etmesidir. Böyle bakıldığında nitelik sorununun analitik düzeye çıkarılmadan teknik bir meseleye indirildiğini görmek mümkündür. Halbuki kapitalist devlet aygıtının hem toplumsal olarak hem de fonksiyonlar itibarıyla genişlemesi ve bunun doğurduğu meşruiyet ihtiyacı bağlamında bu kuruluşların konum ve işlevleri üzerine eleştirel bir bakış açısı getirebilmek oldukça önemlidir. Bu makale, kendi içerisinde yalnızca faaliyet yönünden farklılaşmayan,

* Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişiler Bölümü, İstanbul- Türkiye, mugealtinoklu@maltepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6497-6278>

Geliş/Submitted: 16.04.2024 | **Kabul/Accepted:** 11.06.2024

Atıf/Cite: Altınoklu, M.N. (2024). Oda ve Birliklerin Nitelik Sorununa Alternatif Bir Bakış. Publicus, (1). 255-286.

ayrıca özgün tarihsel koşullarda farklı mesleki ve sınıfsal çıkarlar etrafında kurumsallaşan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına yönelik kavramsal ve kuramsal bir analiz geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak burada amaç kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ilişkin bütüncül bir analiz sunmak değildir. Bu makalenin kapsamı ticaret sermayesinin farklı bileşenlerini temsilen ticaret ve esnaf birlik ve odalarının üst kuruluşlarıyla sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmada Marksist bir çerçeveden hareketle, ticaret sermayesinin kurumsal temsiliyet araçları olan esnaf ve ticaret oda ve birliklerinin üst kuruluşlarını temsilen Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu'na (TESK) ilişkin kavramsal, kuramsal ve tarihsel bir tartışma öngörülmektedir. Makalede, söz konusunu kuruluşları sermaye birikiminin farklı aşamalarında ortaya çıkan, birbiriyle çatışan veya ortaklaşan talepler, mücadeleler, çıkarlar üzerinden analiz etmenin önemi vurgulanmıştır. Zira söz konusu meslek örgütlerinin nitelik sorununu aşmanın yegane yolu, sınıfsal bir bakış açısı benimsemek ve bu kuruluşları sınıf bölünmelerinin ortaya çıkardığı çatışma ve çelişkilerin diyalektik biçimde dönüştüğü toplumsal örgütlenme biçimleri olarak düşünmekten geçmektedir. Bu makalede ele alınan araştırma ve tartışma konusu, bir yandan kamu yönetimi disiplini içerisinde süregelen yöntem tartışmalarının parçası olduğu kadar, siyaset biliminde farklı epistemolojik temellerde ele alınan devlet-sermaye ilişkisine yönelik süregelen tartışmalara da bir katkı olarak düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Meslek Kuruluşlarının Niteliği, TESK, TOBB, Sermaye Birikim Süreci, Sınıf Çıkarı

Abstract

The complex nature of public professional associations in Türkiye has been widely discussed within certain epistemological and ontological frameworks in the literature of political science, public administration, and administrative law. Professional associations, quite prevalent within the discipline of public administration, have been perceived as public institutions or civil society organizations. Existing literature has studied such organizations through dualistic perspectives on private/public interests, benefits, or services and civil society/state. The primary reason for this methodological trend is the approach that views economic sphere divergent from the political sphere. However, this *epistemological bias* that shapes Weberian analyses is insufficient to examine the complexities that construct professional associations. Moreover, reducing these associations to a mere technical matter disregards the social inequalities and class relations that these associations are embedded in and reproduce. Yet, considering the expansive nature of the capitalist state both socially and

functionally and the legitimacy needs it generates, it is important to adopt a critical perspective on the positions and functions of these associations. This article aims to develop a conceptual and theoretical analysis focused on public nature of professional associations that not only differentiate in terms of activities but also institutionalize distinct professional and class interests that their unique historical conditions emerge. However, the main aim here is not to provide a comprehensive analysis of public nature of professional associations. From a Marxist perspective, this article outlines a conceptual, theoretical, and historical discussion concerning the overarching organizations of artisans and trade chambers, which are viewed as institutional representation mediums of commercial capital, such as the Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB) and the Confederation of Turkish Tradesmen and Craftsmen (TESK). The article emphasizes the importance of understanding these organizations through a class perspective that highlights conflicting and overlapping demands, struggles, and interests that various stages of capital accumulation arise. The research and discussions addressed in this article not only aim to contribute to ongoing methodological debates within the discipline of public administration but also to debates on political science with a particular focus on state-capital relationship that was analyzed within various epistemological foundations.

Keywords: Nature of Professional Organizations, TESK, TOBB, Capital Accumulation Process, Class Interest

Giriş

Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları olarak oda, birlik ve üst kuruluşları, Türkiye’de sosyal bilimler açısından oldukça tartışmalı bir statüye sahiptir. Bu kuruluşların yapısı, işleyişi ve devletle kurduğu ilişki siyaset bilimi, kamu yönetimi ve idare hukuku literatüründe belirli epistemolojik ve ontolojik ön kabuller çerçevesinde incelenmiştir. Bu haliyle, oda ve birliklere yönelik analizlerin genel olarak merkezi otoritenin belirleyici olduğu bir yapılanma üzerinden ya kamu kurumu niteliği ya da sivil toplum örgütü niteliği yönünden yapıldığı söylenebilir. Ancak “kamu” ve “sivil toplum” gibi kavramların potansiyel olarak taşıdığı karşıtlıkların zorunlu kıldığı *epistemolojik tarafgirlik*, sadece bu meslek kuruluşlarının niteliklerine ilişkin belirsizliği kuvvetlendirmemiş, aynı zamanda devleti de çatışan/uzlaşan aktörler ve projelerden oluşan bir mücadele alanı ve ilişki biçimi (Jessop, 2018) olarak kavramsallaştırmayı ve tanımlamayı sağlayan ilişkisel ve sınıfsal bakış açısını gölgelemiştir. Bu yönetsel eğilimin en önemli sebebi ise aslında ekonomik alanı, politik alandan özerk gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım kapitalist üretim sürecini salt teknik ve iktisadi olarak tanımlayarak, bu süreci politik, idari ve ideolojik ilişkilerden soyutladığı için kamu niteliğindeki meslek kuruluşlarını salt idari ve kurumsal bir işleve indirgemektedir.¹ Weberci tezlerin etkisi altında şekillenen alanyazın tartışmalarında baskın olan bu yönetsel eğilim, vesayet tartışmalarını yeniden üretmek bu kuruluşların örgütsel yapı ve işleyişlerini, ve hatta devletle kurdukları ilişki biçimlerini sorunsallaştırmakta yetersiz kalmaktadır. Halbuki bu, kamu kurumu niteliği oldukça sorunlu olan meslek kuruluşlarına yönelik geliştirilecek daha eleştirel bir çerçeve,

¹ Üretim süreci ekonomik bir süreç olduğu kadar aynı zamanda siyasi ve ideolojik egemenlik ve bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretim süreci olarak anlaşılmalıdır. Buradan hareketle, toplumsal ilişkilerin ekonomik alanın dışında gerçekleşmediğini ve hatta kaynakların tahsisi ve artı değer elde edilmesi gibi salt iktisadi olmayan süreçlerin de bizzat politik alana ait olduğunu söyleyebiliriz (Wood, 1981).

Cumhuriyet'in tarihyazımını ve yöntem tartışmalarını tamamlar nitelikte olacaktır.²

Bu makale, kendi içerisinde yalnızca faaliyet yönünden farklılaşmayan, ayrıca özgün tarihsel koşullarda farklı sınıfsal çıkarlar etrafında kurumsallaşan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına yönelik kavramsal ve kuramsal bir analiz geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak burada amaç kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ilişkin bütüncül bir analiz sunmak değildir. Bu makalenin kapsamı ticaret sermayesinin farklı bileşenlerini temsilen ticaret ve esnaf birlik ve odalarının üst kuruluşlarıyla sınırlı tutulmuştur.³ Burada Marksist bir çerçeveden hareketle,⁴ ticaret sermayesinin kurumsal temsiliyet

² Söz konusu ticaret sermayesi örgütlerinin örgütlenme ve temsiliyet biçimlerini, Cumhuriyet'in tarihyazımında hakim bakış açısı olan "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış kitle" şiarın aksine bir tartışma hattına oturtmak önemlidir. Cumhuriyet'in 100. yılı kapsamında gerçekleşen güncel tartışmalar, Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), Tarih Vakfı ve Türk Sosyal Bilimler Derneği (TSBD)'nin düzenmiş olduğu çevrimiçi etkinlikler aracılığı ile takip edilebilir. Üstelik tarihyazımına ilişkin eleştirel ve sınıfsal paradigma ihtiyacı üzerine kaleme alınan çalışmalar da önemlidir. Bu araştırmalardan bazıları için (bkz. Ercan, 2003; Çetinkaya, 2024).

³ Türkiye'de meslek örgütlerinin tamamı için eleştirel ve sınıfsal bir perspektif geliştirmek mümkündür. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken noktalardan bir tanesi, toplumsal sınıf ve toplumsal tabakalaşma ayrımıdır (Wright, 1980). Bu ayırmadan yola çıkarak yapılacak kavramsal ve kuramsal tercih de şüphesiz belli epistemolojik ön kabulleri içerir. Halbuki meslekler, kişilerin sınıfsal konumuna dair yeterli gösterge vermez. Söz konusu örgütlerin dağıtım ilişkilerinden ziyade toplumsal üretim ilişkileri bağlamında ele alınmaları, daha eleştirel bir bakış açısını mümkün kılmaktadır. Bu makalede tartışmanın yalnızca TOBB ve TESK ile sınırlı tutulmasının nedeni de burada aranmalıdır.

⁴ Kamu yönetimi disiplininde Marksist analizi içerecek şekilde radikal bir yaklaşımın kavramsallaştırılmasının önemine vurgu yapan sosyal bilimciler vardır (Dunleavy, 1982). Ancak disiplinde ele alındığı şekliyle, bu yaklaşımın bir ölçüde işlevselci olduğunu söylemek gerekir. Öte yandan, Marksist çizgiyle tam olarak örtüşmeyen başka birçok eleştirel sosyal bilimci de, kamu yönetiminde sosyo-ekonomik faktörlerle şekillenen sınıf ilişkilerinin kamu hizmetine erişimden merkezi kamu politika süreçlerinin işleyişine kadar merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır (Box, 2005; Oldfield, 2015). Her ne kadar 1970'li yıllarda "hakkaniyet" kavramını temel alan eşitlikçi bir paradigmadan (Frederickson, 1971) bahsedebilirsek de, tüm bu

araçları olan esnaf ve ticaret oda ve birliklerinin üst kuruluşları Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu'na (TESK) ilişkin kavramsal, kuramsal ve tarihsel bir tartışma öngörülmektedir. Kapitalist devletin biçimsel gerekliliği çerçevesinde özgün tarihsel koşullarda kurumsallaşan ticari ve sanayi sermayesinin çeşitli ölçeklerdeki farklı bileşenlerini temsilen TOBB ve TESK'e ilişkin benzer bir kavramsal ve kuramsal araç setiyle yaklaşmak ilk bakışta sorunlu gelebilir ancak her ikisi de kamu kurumu niteliğinde kurumsallaşmış yapılar olarak, sermaye döngüsünün yeniden üretiminde (dolaşım ve dağıtım süreçleri dahil olmak üzere) ya üretken ya üretken olmayan sermaye aracılığıyla aynı olmasa da benzer işleve sahiptir.⁵

Türkiye'de kamu yönetiminin hizmet yönünden yerinden yönetim bileşenleri olarak idari ve hukuki yönden yapılandırılmış olan ticaret

gelişmelerin kamu yönetiminin yapılanması bağlamında göz ardı edildiğini söyleyebiliriz. Hatta Frederickson'un (1971, s. 311) deyimiyle, işletmecilik temelli Yeni Kamu Yönetimi eleştirel olmaktan ziyade, yeni sağ ideolojisiyle daha tutucu bir hale gelmiştir.

⁵ Bu noktada esnaf ve tüccarı birbirinden ayırmak küçük burjuvazi ve burjuvazi arasındaki sınırı belirlemek adına önemlidir, zira Marksist sınıf analizi açısından en temelde esnaf küçük burjuvazidir, tüccar ise kapitalist. Teorik olarak bu iki kategori arasındaki en temel farklılık üretim sürecindeki rolleridir. Bir küçük burjuva bileşeni olarak esnaf, üretim sürecinde doğrudan yer alırken, bir kapitalist olan tüccar, üretim sürecine dahil olmaz (Savran, 2014). Ancak böylesi bir kategorik ayrım yapmak bir küçük burjuva bileşeni olarak sabit kaldığını varsaymamıza neden olmakla kalmaz, aynı zamanda esnafın kapitalist oluşum ve dönüşüm koşullarını görmemizi engeller. Böylece sermaye döngüsü içerisinde esnafın rolünü anlamamızın önünü kapatır (Altınoklu, 2022, 32-36). Halbuki sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma sürecinde bu iki kategorinin (esnaf ve tüccar) sınırları, birbirinden uzaklaştığı kadar iç içe geçerek muğlaklaşmıştır da. Bu muğlaklığın en önemli göstergelerinden biri, ampirik bir gerçeklik olarak esnaf odaları ve ticaret odalarının sicil kayıtlarıdır (Altınoklu, 2022). Örneğin KOBİ'ler bir kategori olarak küçük burjuvazi midir, yoksa burjuvazi midir? KOBİ statüsünde olan bazı işletmelerin esnaf siciline, bazılarının ise ticaret siciline kayıt olabildiği gerçeği göz önüne alındığında, böyle bir kategorik ayrımın ancak özgün koşullarda yapılacak ampirik araştırmalarla aşılabileceği sonucuna varılabilir.

ve esnaf odaları, birlikleri ve üst kuruluşlarının niteliğine yönelik yöntemsel bir tartışmanın önemi de burada yatmaktadır. Bu açıdan bu makalede ele alınan tartışma konusu, kamu yönetimi disiplini içerisinde süregelen yöntem tartışmalarına⁶ bir katkı olarak düşünülmelidir. Ayrıca bu çalışma, siyaset biliminde farklı bilgi kuramı temellerinde ele alınan devlet-sermaye ilişkisine dair süregelen tartışmalarda genellikle verili kabul edilen meslek kuruluşlarına dair alternatif bir çerçeve sunarak özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İkiliğe Sıkışmış Bir Nitelik Sorunu

“İdari meselelerin siyasi olamayacağı” düşüncesi (Wilson, 1961), kamu yönetimi disiplinini şekillendiren kapitalist yönetselliğin dayandığı en temel mantıktır. Kamu yönetimi disiplini içerisinde yöntemsel olarak yönetimi siyasetten ayıran bu yaklaşım⁷ yalnızca şematik olarak vuku bulmaz. Bu aynı zamanda hukuk felsefesinden⁸ devlet teorilerine kadar uzanan geniş yelpazede önemli bir epistemolojik duruşu temsil eder. Üstelik yönetim-siyaset ayrımının izdüşümünü, ekonomi-siyaset, sivil-

⁶ Örneğin Üstüner (1995), kamu yönetimi disiplininin epistemolojik ve ontolojik düzlemde sıkışan ve süregelen bir tür kimlik bunalımı yaşadığını belirtmiştir. Yazarın da katkıda bulunduğu 1995 senesinde Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) tarafından düzenlenen “Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu” ve sonrasında kitaplaşan bildiriler kamu yönetimi disiplininin çalışma alanı ve yöntemi başta olmak üzere birçok konuda oldukça aydınlatıcıdır. Konu ile ilgili (bkz. Şaylan (1996, 2000), Üstüner (1986) ve Güler (1994)).

⁷ Bunun arkasında yatan en önemli sebep ise Güler’in daha önceki çalışmalarında (1994) ifade ettiği gibi kamu yönetimi disiplininde süregelen bir tür *nesne kaymasıdır*. Her ne kadar günümüzde kamu yönteminin nesnesinin devlet olması gerektiğini savunsa da (Güler, 2021), disiplinin kendi içerisinde yöntem tartışmaları sürmektedir.

⁸ Örneğin, Hegel (1853) devletin evrenselliği savını kuvvetlendirmek için devlet ve sivil toplum arasında ontolojik bir ayrım varsayar. Bu düşünceye göre sivil toplum, bireylerin ve grupların belirli siyasi ve özel çıkarları ilerletmeye, ihtiyaçları ve arzuları tatmin etmeye, umutları ve hırsları gerçekleştirmeye çalıştıkları bir arenadır. Söz konusu rekabet ilişkileri, yalnızca dışsal ve aşkın bir devlet müdahalesi ile çözülebileceği gibi sınıf bölünmelerinin ortaya çıkardığı çatışma ve çelişkilerinden de soyutlanmıştır (Yetiş, 2003).

toplum-devlet, kamu-özel gibi ikilikler ve ayrımlarda da bulmak mümkündür. Kamu yönetimi disiplini içerisinde de oldukça tartışmalı olan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının⁹ niteliğine yönelik görüş farklılıklarının en önemli sebebinin işte bu ikiliklere sıkışan tartışma ve analiz düzeyi oluşturmaktadır.

Kamu-Özel İkiliği

Kamu yönetimi disiplini içerisinde oldukça tartışmalı olan meslek kuruluşlarının kamu kurumu niteliğine yönelik tartışmaların temelde özel/genel çıkar, kamu/özel yarar ikilikleri üzerinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Fransa modelinden¹⁰ esinlenen Türkiye kamu yönetiminin yapılanmasının önemli bir unsuru olan kamu kurumu niteliğindeki meslek odaları ve birlikleri 1982 Anayasası'nın (RG: 9.11.1982/17863) 135. maddesi uyarınca kamu hukuku tüzel kişiliğine ve kamu hizmeti misyonuna sahiptir. Ancak Türkiye'de hukuksal nitelikleri, örgütlenme ilkeleri ve mali yapıları bakımından hem 1980 öncesi hem de 1980 sonrası dönemde yönetsel reformların dışında bırakılmış olan hizmet yönünden yerinden yönetim altında yapılandırılmış olan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının

⁹ Kamu niteliğindeki mesleki kuruluşlar konusunda literatürde çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak TODAİE (2008) tarafından kabul edilen kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları şöyle belirtilmiştir: Türk Diş Hekimleri Birliği (TDB), Türk Eczacılar Birliği (TEB), Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK), Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Türk Tabipleri Birliği (TTB), Türk Veteriner Hekimleri Birliği, Türkiye Barolar Birliği (TBB), Türkiye Noterler Birliği, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB), Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Tarım ve Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği.

¹⁰ Fransa modelinde faaliyetin niteliğine bağlı olarak kamusal kuruluşlar (*établissement public est à caractère administratif*- EPA) veya endüstriyel ve ticari nitelikli kamusal kuruluşlar (*établissement public est à caractère industriel et commercial*- EPIC) olarak ikiye ayrılırken, bu yapılanmaların nitelikleri ve kamu-özel sektör ilişkisindeki konumları üzerine birçok tartışma gündeme gelmiştir (Lombard, 2007; Delion ve Durupty, 2012; Valette, 2020).

kamu kurumu sayılıp sayılamayacağına ilişkin özellikle kamu yönetimi ve idare hukuku alanlarında birçok tartışma mevcuttur (Duran, 1970; Üskül, 1976); Versan, 1990). Örneğin, kamu idaresi ve kamu kurumu ayırımından hareketle (Üskül, 1976) meslek kuruluşlarının kamu kurumu nitelikleri birçok açıdan sorgulanmıştır. Bu tartışmalarda, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının belirli bir uzmanlık alanında çalıştıkları için kamu idarelerinden farklı oldukları belirtilmiştir (Gözler, 2009). Ayrıca devletin bir mesleği düzenlemesinin kamu hizmeti sayılması nedeniyle, bu kuruluşların mesleki faaliyetleri düzenledikleri için kamu kurumu olarak kabul edileceği ifade edilmiştir (Üskül, 1976). Ancak kamu gücünü temsil etme kapasiteleri ve yasaya dayalı örgütlenme yapıları bakımından kamu tüzel kişiliğine sahip olmaları kendi içinde ve usülen tutarlı olsa da bu tartışmaların (Duran, 1970) genel olarak bu kuruluşların kamu kurumu olma niteliklerini sorunsallaştırmakta sınırlı bir bakış açısı sunduğu söylemek mümkündür. Bu sınırlı bakış açısının nedeni ise, Weberci bürokrasi paradigmanın gerektirdiği haliyle temel soruların yetki kaynağı, yetki ayrışması, idari eylemin meşruiyeti, ya da kamu yararı gibi temel meseleler ekseninde yer almasıdır. Ancak meslek kuruluşların kamu kurumu niteliklerinin sadece “yasa”dan veya “kamu gücünden” kaynaklandığını ön kabulü, devlet-toplum ilişkisi çerçevesinde meslek kuruluşlarının özerklik, haliyle çatışma ve uzlaşma koşullarını *by-pass* etmektedir. Böylece geleneksel bürokratik paradigma altında şekillenen bu yaklaşımda siyasetten yalıtılmış ve teokratik bir bürokrasi ile karşı karşıya kalırız ki bu en temelde teori ve pratik arasındaki mesafenin en önemli göstergesidir.

Meslek kuruluşlarının kamu kurumu niteliğini sorunsallaştıran tartışmaların en temelde idare hukuku çerçevesinde vuku bulduğunu ve teknik bir düzeyde kaldığını belirtmek gerekir. Bu analizlerde, yukarıda belirtildiği gibi kamu sıfatının öncelendiği her kavram seti verili olarak kabul edilmiştir. Bunun en önemli sebebi ise, liberal

düşüncenin meşrulaştırdığı kamu-özel ayrımıdır. Böylesi bir ayırım, bireysel özerkliğin garantiye alınması, ve toplumsal-yasal süreçlerin devamlılığı için teknik bir gereklilik olabilir. Ancak her ne kadar kişisel tüketim ve kamusal olarak örgütlenmiş üretim alanları arasındaki ilişkiyi düzenlenmenin garantisi gibi sunulan bu ayırım (Bell, 1976), ekonomik alandaki siyasi ve hukuki müdahalelerin gerekçelendirilmesi (Habermas, 1975; Fraser, 1978; Wood, 1981) için oldukça elverişli olsa da, toplumsal eşitsizlik ilişkilerini ve iktidar yapılarını da meşrulaştırma işlevi görür. Zira bu ayırım, kapitalist üretim sisteminin temelini oluşturan burjuva yasallığının bir uzantısıdır. Kamu-özel ayrımı, en temelde egemen hukuki söylem için soyut bir kategorik çerçeve sağlamaktadır. Böylece bu ayırım, toplumsal ilişkiler ve hukuki kategoriler arasında vuku bulan gerçek ilişkileri örtmeye yarayan bir *mistifikasyondan* başka bir şey değildir (Wood, 1981, s. 22). Onun içindir ki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının nitelik sorunu, genelde devlet-sermaye ilişkisinin bizzat biçim değiştirmeye mahkum olduğu sermaye birikim sürecinden soyutlanarak tartışılmaktadır.

Öte yandan, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarının kamu hukukunun tüzel kişiliğine sahip olması, kapitalist devlet aygıtının hem toplumsal olarak hem de fonksiyonlar itibarıyla genişlemesinin (Poulantzas, 2014, s. 405) meşruiyet ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Nitelik sorununa böyle bir bakış açısı getirdiğimizde, modern devleti ve aygıtlarını, onun meşruluğunu sağlayan yasal-rasyonel biçimden (Weber, 1978) ziyade, egemen kapitalist sistemin hukuki-ideolojik bir biçimi üzerinden anlamlandırmak zaruri hale gelir. Tam da bu sebeple, kamu kurumu niteliğine yönelik tartışmaların, kapitalist devletin kendisiyle eş zamanlı genişleyen aygıtının kamusal faaliyetlerini yerine getirmek için gerekli görülen kurumsal yayılması olarak tanımlanacak bir tür *bürokratizmi* doğruladığını/yeniden ürettiğini söyleyebiliriz. Poulantzas'ın belirttiği gibi (2014, s. 408) kapitalist sistemin bir uzantısı

olarak bürokratism, kapitalist devlet yapılanmasının teknik iş bölümünü verili kabul etme ve meşrulaştırma tehlikesini barındırır. Bunun birçok nedeni vardır. Öncelikle bürokratism hem şematik olarak kapitalist formasyonun hem de bu formasyonun politik biçimlerinin işlemesi için kaçınılmazdır (Poulantzas, 2014, s. 401). Ayrıca bürokratism, sermaye birikim sürecindeki asli öznelere belirlemeyi, görünür kılmayı ve kaydetmeyi; öte yandan bunlara ideolojik bir statü vererek aslında sermaye birikimi sürecindeki çelişkileri de meşrulaştırmayı sağlar. Bu haliyle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kamu kurumu niteliği yönünden sorunsallaştırılması, tam olarak da onları sınıf mücadelesinin dışında tanımlamak anlamına gelir. Bu sebeple, kamu kurumu niteliği yönünden sorgulayan yaklaşımlar belli bir tarihsellik içerisinde ortaya çıkan sınıflar arası ve sınıf içi çatışma koşullarını göz ardı ettiği için bir tür bürokratism tehlikesi doğururken, bu oluşumları sadece ekonomik mücadeleden değil, politik mücadeleden de soyutlar. Örneğin, aşağıda detaylı ele alacağımız TOBB ve TESK örneğinden hareketle, sermaye birikiminin farklı aşamalarında ortaya çıkan ve farklı sermaye bileşenlerinin temsiliyet dolayımı olan bu kuruluşlar, Türkiye’de tarihsel olarak sermaye birikim süreçlerinde rol oynayan, haliyle kurumsallaşmaları yalnızca sınıf mücadelesinin özgün dinamikleri çerçevesinde anlaşılabilir olacak kuruluşlardır.

Sivil toplum-devlet ikiliği

Kuruluş ve işleyiş açısından kamu kurumun niteliğini sorgulayan yaklaşımlar dışında, bu kuruluşları faaliyetleri açısından sivil toplum niteliği yönünden irdeleyen çalışmalara da (Ediğ, 2011) değinmek gerekir. Kamu-özel ayrımının bir uzantısı olarak sivil toplum-devlet ikiliğini yeniden üreten bu tartışmaların, kamu kurumu niteliği tartışmalarında olduğu gibi önemli epistemolojik engeller yarattığı söylenebilir. Söz konusu tartışmalarda, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları “yarı resmi - yarı sivil toplum kuruluşu” olarak

adlandırılmıştır (Çaha, 2012). Bu bakış açısına göre, bu kuruluşlar mensuplarının mesleki ortak çıkarlarını temsil eden, özerk yönetim ve denetim işlevlerine sahip kuruluşlardır. Bu kuruluşların sivil toplum niteliği taşıdığı iddia eden görüşe göre, kuruluşların niteliği açısından kamusal hizmet yine merkezi rol oynamaktadır. Ancak bu meslek kuruluşlarına zorunlu üyelik, bu örgütlenme yapısının, sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirilebilmesi önünde bir engel olarak görülmüştür (Mütevellioglu ve Köksal, 2002, s. 15). Bir diğer engel ise, 1982 Anayasası'nın (RG: 9.11.1982/17863) 135. maddesinde bu meslek kuruluşlarının kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamayacakları ve üyelerinin siyasi partilerde aday gösteremeyecekleri hükmüyle doğrudan bağlantılıdır. Kuruluş amaçları mesleki çıkarları temsil etmek olan bu meslek örgütlerinin sendikalar ve derneklerle de ortak faaliyet yürütemiyor olmaları bu noktada sivil toplum niteliği önünde bir engel olarak tartışılmıştır. Bu durumda söz konusu tartışmalardan hareketle, oda ve birliklerin sivil toplum niteliğini üç ana kavram üzerinden irdelemek makul gözükmektedir: zorunlu üyelik, kamusal hizmet, siyasal parti ilişkisi. Bu kavram setleri, aşağıda ele alacağımız çıkar grubu tartışması bağlamında da önemlidir. Zira yapısalci/kurumsalcı ve araçsalci bakış açıları zorunlu kılan bu yaklaşımdaki kavram setleri, örgütsel ve/veya sınıfsal temsiliyeti tikelcilik ve çoğulculuk arasında belirsiz bir konuma yerleştirir. Hatta bir sonraki başlıkta ele alacağımız gibi, çıkar temsiliyetinin iki mekanizması olarak korporatizm ve plüralizm arasındaki gerilimin de sebebi budur.

Öncelikle bu kuruluşların sivil toplum niteliğine gölge düşürdüğü söylenen zorunlu üyelik, sivil toplum örgütlerine yönelik kurumsalcı bir yaklaşımı gerektirecektir. Böylece, zorunlu üyeliğin vesayet tartışmaları temelinde, gönüllü üyeliğin ise demokratik gelişmenin gerekliliği olarak çoğulculuk temelinde tartışılması gerektiği gibi kaçınılmaz bir sonuç ortaya çıkacaktır. Ancak tikel-çoğul gerilimi

ekseninde tartışılan zorunlu üyelik sermaye birikiminin değişen koşullarını katılım ve temsil süreçlerinden kopararak, yapısal gerilimler ve iç siyasi mücadeleleri yok saymaktadır. Ayrıca devlet ve toplum karşıtlığı içerisinde vesayetçi bir anlayış çerçevesinde ele alınan bu bakış açısına içkin olan kültürel determinizm -ki aşağıda ele alacağımız Bianchi'nin analizi de (1984) tam da böyle bir eksende okunmalıdır - bir tür genelleştirmeye devlet-toplum ilişkisinin niteliğinin verili kabul etmesi bakımından oldukça indirgemecidir. Bu indirgemecilik, zorunlu üyelik mekanizması açısından “*geniş bir ulusal mutabakat çerçevesinde açık sınıf işbirliğinin*” (Jessop, 1983, s. 142) ön kabulünü varsaydığı için bir tehlike olarak görülebilir. Halbuki sermayenin varoluşsal ideolojisinin belirlenimi altında asgari ölçeklerde de olsa sınıfsal bir çıkar ortaklığı¹¹ etrafında oluşan bu kuruluşlarda ortaklığı oluşturan şey zorunlu üyelik mekanizması da değildir. Zira TOBB'a üye olan birçok sermaye grubunun aynı zamanda farklı sermaye derneklerine de gönüllü üyeliği bulunmaktadır. Burada zorunlu üyelik, yalnızca biçimsel bir gereklilik olup, sermaye birikim sürecinin öznelere görünür/bilinir kılma ve böylece kaydetme işlevi sağlamaya sınırlıdır.

İkincisi, kamu hizmeti kavramı hem kamu kurumu hem de sivil toplum örgütü niteliğini savunanları birleştiren bir diğer husustur.

¹¹ Bu kuruluşların amaç, esas ve sınırlarının ele alındığı 1982 Anayasası'nın (RG: 9.11.1982/17863)135'inci maddesinde “*kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunla gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir*” ifadesi yer almaktadır. Burada sınıf çıkarı ortaklığının mesleki menfaate indirgenmesi açıktır. Böyle bir tanımlanmanın kökenleri, erken Cumhuriyet döneminin halkçılık ideolojisinin bir uzantısı olarak sınıflar arası çatışma ve eşitsizliklerin üstünü örten solidarist-korporatist yaklaşımın bir yansıması olduğu kadar, sermaye birikim sürecinde devlet-sermaye ilişkisinde çatışan çıkarların yönetilmesini vaat eden hegemonik bir söylemin de uzantıdır.

Burada kamu hizmetini nitelendiren kamu yararı standardı, kurumların politika yapım süreçlerine toplumun ahlaki ve etik taahhütlerinin aşılması için bir araç olarak öne sürüldüğü halde, asıl olarak devlet gücünün keyfi olarak kullanılmasına kapı açmaktadır.¹² Hatta öyle ki prosedürel olarak tanımlanan kamu yararı yine bu noktada belli siyasi süreçleri ve toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştırma işlevi görmektedir. Örneğin, kamu kurumu niteliğinde bir meslek örgütü olarak İstanbul Taksici Esnaf Odası'nın, 2020 yılı itibariyle İstanbul'da taksi ihtiyacına karşın, taksi sayısında artış öngören politikaya direnç göstermiş olması, aslında kamu yararını öncelemesi gereken taksi taşımacılığının plaka sahipliği üzerinden şekillenen mülkiyet temelli boyutunu ortaya çıkarmıştır (Altınoklu, 2023). Dolayısıyla burada belirleyici olan sermaye bileşenlerini temsil eden odaların, birliklerin ve üst kuruluşlarının kuruluş ve kurumsallaşma süreçlerinde sermaye birikim sürecinin çeşitli aşamalarında farklılaşan veya ortaklaşan çıkarlarıdır. Hatta bu noktada, hukuki statüleri bakımından oda ve birliklerin sahip oldukları çelişkili yapının iyi anlaşılması gerekir. Bu, oda ve birliklere sicil kaydı ile zorunlu üye olan tüccar, iş adamı veya esnafın, ticari anlaşmazlıklarında ticaret hukukuna tabi olmalarının görünür kıldığı bir çelişkidir, yani kamu-özel ayrımının yarattığı bir çelişkidir. Kamusal hizmet kavramı da en temelde kapitalist devletin hukuki yapısına içkin olan kamu-özel ayrımına dayansa da, söz konusu oda ve birlikleri, hem kurumsal hem de üyeleri temelinde mülkiyet ilişkilerinden soyutlamak pek mümkün gözükmemektedir. Örneğin, Türkiye'nin en kabalık sermaye örgütü olan İstanbul Ticaret Odası'nın birçok mülk ve işletme yatırımlarından biri olan İstanbul Ticaret Üniversitesi, ücretli bir vakıf üniversitesi

¹² İkinci Dünya Savaşı öncesinde faşizmin yükseliş döneminde birçok araştırmacı kamu yararını, hem kavramsal olarak hem de liberal demokrasideki işlevi açısından eleştirmiş olsa da (Bell ve Kristol, 1965), diğer çalışmalar kavramın kamu yönetiminin neoliberal yeniden yapılandırılması bağlamında devredilen yetkilerin niteliğini ve denetimini sağlamak adına hala yararlı olduğunu savunmaktadır (Dionne, 2007).

olarak eğitim piyasasında yerini alarak, 2001 yılında aslında kamusal bir hizmet olması gereken yüksek öğretimin ve eğitimin sermaye eliyle yürütülmesinde pay sahibi olmuştur.

Üçüncüsü, bu meslek kuruluşlarının kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamayacakları, siyasi partilerde aday gösteremeyecekleri konusuna gelecek olursak burada da yine benzer bir normatif yargı söz konusudur. Sivil toplum niteliği yönünden tartışıldığında liberal temsili demokrasi düzeyine indirgediğimiz tartışma, yine siyasal ve ekonomik alan arasındaki ayrımın bir uzantısıdır. Anayasada yer alan “faaliyetler” ifadesi oldukça muğlak olup, yine burjuva-liberal görüşün uzantısı olarak sermaye birikim sürecinin salt teknik ve ekonomik olarak anlaşılması sonucunu doğurur. Halbuki kapitalizmde iktisadi alanın siyasal alandan ayrı ele alınması söz konusu olamayacağı için üretim sürecini salt iktisadi ve teknik bir süreç olarak okuyamayız. Aksine iktisadi alanı düzenleyen siyasal, yasal ve toplumsal koşulların karşılıklı etkileşimi ve ilişkisi üzerinde durmak gerekir. Söz konusu meslek kuruluşlarının bir sivil toplum örgütü olup olmadığını tartışmak en temelde devleti de dışsal bir konuma yerleştiren, tıpkı kamu-özel ayrımında olduğu gibi kapitalist toplumda eşitsizlikleri *mistifiye* etmekten başka bir işleve sahip olmayan Hegelyan mirasın bir uzantısıdır. Halbuki sivil toplumu, sınıf bölünmelerine göre biçimlenen ve çıkarların üstünü örten mülkiyet ilişkilerinden doğan çatışmaların ve çelişkilerin bir arada bulunduğu bir ilişkiler örüntüsü olarak görmek gerekir. Haliyle, yasal zorunluluk ve düzenlemelere dayalı bu tartışmalar, bu kuruluşların sivil toplum örgütü niteliğini sorunsallaştırırken burjuva yasallığını örterek meseleyi yine teknik bir meseleye indirgediği için sınırlı bir tartışma zemini sunmaktadır.

Çıkar Grubu olarak Odalar

Bahsedilen tüm bu ikiliklerin arka planında siyasal alanın özerk olduğunu savunan anlayışın belirleyici olduğunu belirtmiştik.¹³ Ekonomi-siyaset farklılaşmasını takiben ve sivil toplum-devlet ayırımından hareketle, kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütlerini, bu çalışma özelinde ise sermaye bileşeni örgütlerini bir çıkar grubu olarak kavramsallaştırmanın siyaset bilimi literatüründe oldukça yaygın bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Ancak siyaset bilimi literatürü, kamu kurumu niteliğindeki sermaye örgütlerini, idare hukuku veya kamu yönetimi alanında olduğu gibi kamu kurumu niteliklerinden ziyade, devletle ilişkisi bakımından tartışır. Sivil toplum niteliği tartışmalı kabul edilmiş olan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının (Bora, 2000, s. 283) devletle kurdukları ilişkinin en genel haliyle devlet ve toplum karşıtlığı içerisinde tarihsel olarak vesayetçi bir anlayış çerçevesinde ele alındığını görebiliriz. Kurumsal yapılanmasını iç işlerinde özerk ancak merkezi otoritenin ve kamu yönetiminin keyfi vesayetine bağlı olarak işlev görme arasına yerleştiren bu yaklaşıma göre, genel olarak bu oluşumlar, devletle kurdukları ilişkiler üzerinden bir çıkar grubu olarak tanımlanmıştır. Bu analizler, devleti merkez noktasına alarak, ticaret ve esnaf meslek kuruluşlarının “güçlü devlet hakimiyetindeki bir politik sistemde” (Heper, 1990, s. 6) çıkar grubu olarak hareket ettiğini varsayar. Böylece, bu oluşumlar rekabet, pazarlık edebilme gücü, katılım gibi kavramlar üzerinden ele alınır; ortak çıkar oluşturma ve karar alma süreçlerindeki

¹³ Türkiye’de gönüllülük esasına dayalı sermaye kuruluşları üzerine yapılan araştırmalarda da benzer bir epistemolojik konumlanış söz konusudur. Bu örgütler makalenin kapsamı dışında olsa da, bu çalışmalarda egemen olan yöntemsel paradigmanın kamu kurumu niteliğinde kurumsallaşmış olan (meslek örgütleri) sermaye örgütleri üzerine yapılan birçok diğer araştırmayla ortaklaştığı söylenebilir. Devlet merkezli yaklaşım üzerinden yapılan bazı çalışmalar için bakınız; Buğra (1997, 2015), Gülfidan (1993), Vorhoff (2001).Devlet merkezli yaklaşımın eleştirisi için bkz.; Dinler (2009).

kapasiteleri, belli tarihsel dönemlerde devlet iktidarı ile kurdukları sınırlı ilişki çerçevesinde anlamlandırılır (Kalaycıoğlu, 1990; Bianchi, 1984). Örneğin, TOBB'a yönelik araştırmalarda TOBB'un bir baskı grubu olarak devletle kurduğu ilişkisinin sınırlılıkları tartışılmıştır (Alkan, 1998, s. 166). Bu çalışmalarda devlet - çıkar grubu ilişkisi, ekonomi ve siyaseti birbirinden özerk gören yaklaşım üzerinden tartışıldığı için, ticaret ve esnaf meslek kuruluşları Weberyan patrimoniyal devlet yapılanmasının bir "uydusu" olarak görülerek, sınıf mücadelesinin dışında ele alınmıştır. Buradaki en önemli yöntemsel sorun, söz konusu çalışmaların yalnızca devleti ontolojik olarak verili kabul etmesi değildir. Bu çalışmalarda aynı zamanda Türkiye'de toplumsal tabakalaşmanın zayıflığı ön kabulü söz konusudur.

Türkiye'de çıkar temsiliyetinin tarihsel gelişimini incelediği çalışmasında Robert Bianchi (1984), Türkiye'de çıkar temsiliyetini gönüllülük esasına dayalı kuruluşları plüralizm ve kamu kurumu niteliğindeki örgütleri korporatizm ekseninde ele alır. Türkiye'de çıkar temsiliyeti sivil toplum ve demokratik gelişme ekseninde yeşeren tartışmalardaki (Heper, 1990) baskın epistemolojik eğilim, Bianchi'nin analizlerini şekillendirmiş olsa da Türkiye'de çıkar temsiliyetinin farklılaşan dinamiklerini, toplumsal değişimin özgün koşullarını dikkate alarak tartışması bakımından Bianchi'nin tespitleri önemlidir. Bianchi'ye göre (1984, s. 342), kamu meslek oda ve birlikleri, farklı şekilde örgütlenmiş, rekabet halindeki toplumsal ve ekonomik sektörler arasında eşitsiz ayrıcalıklar dağıtan bir dizi kurumsal mekanizma olarak işlev görmektedir. Özgün tarihsel koşullar çerçevesinde kamu kurumu niteliğine sahip olan çıkar temsil mekanizmasını, yani oda ve üst kuruluşlarını, denetim ve ayrıcalığın aynı anda belirleyici olduğu özgün bir kurumsal biçim olarak ele alır. Böylece Türkiye'de hem kapitalizmin gelişme dinamiklerine hem de zayıf bir çoğulculuk geleneğine bağlı olarak toplumsal korporatizm ve

devlet korporatizmini¹⁴ alışılmışın dışında hibrit bir biçimde ortaya çıktığını belirtir. Örneğin, Türkiye burjuvazisinin daha tutarlı çıkar temsiline karşı esnafın daha örgütlü ve çoğulcu bir çıkar temsiline kavuştuğu 1960-1980 yıllar arasındaki dönemin tam bir devlet korporatizmine evrilmeyen ama devletin başat rol oynadığı toplumsal korporatizmin erken bir aşaması olarak görür (Bianchi, 1984, s. 142). Ancak Bianchi, daha büyük ölçekli sanayi ve ticareti burjuvaziden farklı olarak, aynı dönemde esnaf örgütlerinin güç ilişkilerine farklı bir şekilde eklemeliğini söylemektedir. Bu açıdan esnaf örgütlenmelerinin çoğulcu ve özerk bir çıkar temsiliyet mekanizması geliştiremediğini ifade ederek, esnaf liderlerinin pazarlık kapasitelerinin yetersiz olduğunu belirtir. Böylesi bir yaklaşım, ister istemez dönemin siyasi aktörleri ve esnaf temsilcileri arasındaki klientalist ilişkilere vurgu yapmayı gerekli kılar. Bu analizde en göze çarpan kısımlardan bir diğeri ise, temsiliyetin tekelleşme eğiliminin, yani oligarşik eğilimlerin yüksek olduğu kamu kurumu niteliğindeki sermaye bileşeni örgütlerindeki grup liderlerine yönelik davranışsal bir analiz geliştirme çabasıdır. Bunu yaparken, korporatizm ve pluralizm temelindeki ikili çıkar temsiliyeti yapısının, bu örgütlerdeki grup liderlerinin davranışlarına nasıl etki ettiğini anlamayı amaçlar (Bianchi, 1984, s. 282). Her ne kadar Bianchi, dönemin hegemonya krizinde, sermaye gruplarının farklı ve çatışan çıkarlarını göz önüne alsa da, sermaye gruplarının çıkar mücadelesini, sanki mücadelenin sınıfsal bir yanı yokmuş gibi en nihayetinde politik mücadeleye hapseder ve burada eritir.

¹⁴ Schmitter (1974) tarihsel olarak farklı korporatizm çeşitleri olduğunu söyler ve bu çeşitlerin kapitalizmin kurumsal gelişiminin ve uluslararası bağlamının farklı aşamalarında ortaya çıktığını savunur. Bianchi'nin aktardığı üzere (1984, s. 139) "toplumsal korporatizm, post-liberal, ileri kapitalist, örgütlü demokratik refah devletinin önemli bir bileşeniyken, devlet korporatizmi ise anti-liberal, gecikmiş kapitalist, otoriter, neo-merkantilist devlet için belirleyici bir unsur" olarak karşımıza çıkmaktadır (Schmitter, 1974, ss. 107-108).

İkilikleri Aşmak: Temsiliyetin Sınıfsallığı

Söz konusu kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının nitelik sorununa yönelik analiz ve tartışmaların aslında ilk bakışta ideolojik olarak tarafsız olduğu düşünülebilir. Ancak hem ontolojik hem de örgütsel olarak da “verili” ve “sabit” addedilen devlet yapılanmasının bir parçası olduğu kabul edilen söz konusu kuruluşlarının niteliğini tartışmaya başladığımız andan itibaren bu tartışma ister istemez bir karşı-konum almayı gerektirecektir. Zira sosyal bilimlerde toplumsal gerçekliği kavramlar aracılığıyla anlayıp, belli bir tutarlılık içerisinde sürekli yeniden kurduğumuz için her bir kavramın içerik ve anlamının oluşum süreci farklı ideolojik konumlanmışların karşılaşmasından ve bunların arasındaki mücadeleden bağımsız değildir. Haliyle kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının statüsünün gerek kamu yönetimi ve siyaset bilimi gerekse idare hukukunda bir tür nitelik sorununa indirgenmiş olması, bu nitelik sorununun da bahsedilen ikilikler düzeyine sıkışması ve kapitalist devlet ve onun dönüşümü tartışmalarına da eklemelenemeyen bir boyutunun olması bu tartışmanın ideolojik örüntüsünü net bir biçimde ortaya koymaktadır. Liberal-burjuva ideolojisinin beslediği bu tartışma hattı bir yandan devleti dışsallığı ile tanımlamayı zorunlu kılarken, diğer yandan kamu kurumu niteliği atfettiği bu kuruluşları sınıf ilişkilerinden soyutlamayı meşru kılmaktadır. Devleti dışsal kılan vesayet örüntüleri dahilindeki tek taraflı ilişki biçimleri, bu kuruluşların sermaye birikiminin farklı aşamalarındaki mücadelesini, sermaye birikimini mümkün kılan bir ilişki biçimi olarak görmemizi engellemektedir. Başka bir deyişle, bu bakış açısı, *sermaye birikiminin öznesi olan* (Ercan ve Tuna, 2006) söz konusu kurumsal oluşumların sınıfsal çıkarlarının özgün tarihsel koşullardaki uzlaşma ve çatışma koşullarının analiz dışı kalmasına neden olduğundan epistemolojik bir engel barındırır. Halbuki ne devlet, toplumsal sınıfların dışındadır, ne de bu kuruluşları meydana getiren sermaye bileşenlerinin devletle kurdukları ilişki verili ya da

tekdüzedir. Cumhuriyet'in sermaye birikim sürecinde her ne kadar devlet asli bir unsur olsa da, bu durum sermaye meslek kuruluşlarının kurumsallaşma sürecinde sınıfsal taleplerin, çıkarların ve sınıf içi eşitsizliklerin olmadığı anlamına gelmez. Söz konusu meslek örgütlerinin nitelik sorununu aşmanın yegane yolu, sınıfsal bir bakış açısı benimsemek ve bu kuruluşları sınıf bölünmelerinin ortaya çıkardığı çatışma ve çelişkilerin diyalektik biçimde dönüştüğü toplumsal örgütlenme biçimleri olarak düşünmektir.

Bob Jessop'un (1983, ss. 139-62) sermaye örgütlerinin analizine ilişkin sunmuş olduğu kavramsal ve kuramsal çerçeve bu noktada önem kazanır. Jessop, pluralist, korporatist ve Marksist analizlerin sermayenin çıkar temsiliyetini açıklamada yetersiz kaldığını belirterek, alternatif bir açıklama sunar. Öncelikle, kapitalist toplumda devletin aldığı biçim(ler)in tarafsız, sınıftan bağımsız bir otorite olarak kurulduğu ön kabulünün reddiyle devlet politikalarının 'biçim-belirlenimine', yani devlet sisteminin kendi yapısının politika oluşturma ve uygulamada sermayenin çıkarlarının gerçekleşmesini nasıl sağladığını anlamaya çalışmaktadır. Devleti dışsallığı ile değil yapısal seçiciliği ile tanımlarken, devleti tarafsız bir araç veya kurum olarak değil aksine, devletin kapitalist üretim ve yeniden üretim sürecindeki çelişkilerin biçimsel olarak zorunlu kıldığı sermaye lehine doğasında bir gelişme gösterdiğini belirtir. Kamu yönetiminde nitelik sorununa indirgenmiş söz konusu sermaye örgütlerinin analizi tam bu noktada aydınlanır. Zira modern devlet aygıtı, kapitalist üretim tarzında oluşan ve dönüşen idari ve hukuki yapılardan oluşuyor ise, bu noktada kamu yönetiminin kapitalist devletin biçimselliğini ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan ticaret sermayesinin farklı bileşenlerini temsilen sermaye örgütlerinin artı değer dolaşım ve yeniden üretiminde kayıt altına alınması, denetlenmesi ve en önemlisi içerilmesi biçimsel olarak kapitalist üretim biçiminin ve kapitalist toplumsal ilişkilerin örgütlenmesinin bir gerekliliğidir. Örneğin, birçok

başka ülkede olduğu gibi, Türkiye de söz konusu odalara üyelik, ticari hadlere göre belirlenen sicil kayıtları üzerinden sağlanmaktadır. Özellikle 1980 sonrası döneminde, serbest piyasa koşullarda değişiklik göstermesi muhtemel olan ticari hadler, mevzuat değişiklikleriyle belirlenmeye devam etmiştir (Altınoklu, 2022, s. 22).

Bu çerçeveden hareketle, TOBB ve TESK'e ilişkin kısa bir tarihsel bağlam çizmek faydalı olacaktır. Türkiye'de ticaret sermayesini temsilen TOBB ve TESK, hem yatay (sektörel ve bölgesel) hem de dikey (sermaye ölçeği) düzeyde farklılıklar barındıran sermaye örgütlerinin bir araya gelerek oluşturduğu üst kuruluşlardır.¹⁵ Ancak burada sermaye bileşenlerinin çıkar temsiliyetinin sektörel ve bölgesel olarak da örgütleniyor olması bu kuruluşların konumlarının üretim ilişkileri tarafından belirlendiği gerçeğini gölgelememelidir. Bu kuruluşların konumları ve devletle kurdukları ilişki tarihsel olarak sermaye-sermaye ve sermaye-emek ilişkilerinin karşılıklı etkileşimi üzerinden farklılık göstermiş, böylece her ikisi de belli mücadelelerin sonucunda sermaye birikim sürecinin farklı aşamalarında ortaya çıkmıştır. Örneğin, geç Osmanlı döneminde geç Osmanlı döneminde esnaf cemiyetlerine ilişkin yapılmış olan belli düzenlemeler (Toprak, 1985, 1984, 1992) dışında, esnafın çıkar temsiliyeti, liberal piyasa koşulları ile rekabet edebilme araçları görece daha fazla olan yerli ticari sermaye bileşenlerine göre daha farklı gelişmiştir. Hem lonca sisteminin fiilen kaldırılması hem de sürekli değişen güç dengeleri, devlet-esnaf ilişkisini daha gayri resmi ve daha gayri kurumsal bir niteliğe kavuşturmuştur. (Altınoklu, 2022, ss. 55-60) Öte yandan, 19. yüzyılda değişen piyasa koşullarının sonucu olarak yerli tüccarın yabancı sermaye karşısında devletle kurduğu ilişkide daha "kurumsal" bir dönüşüm söz konusudur. 1882 senesinde kurulan Dersaadet Ticaret

¹⁵ Marksist bir çerçeveden hareketle ticaret sermayesinin farklı bileşenleri ve çıkar temsiliyetine ilişkin tarihsel ve güncel bir çok çalışma ortaya konmuştur. Bu çalışmalardan bazıları için (bkz. Tuna, 2009; Altınoklu, 2022).

Odası, günümüzdeki adıyla İstanbul Ticaret Odası bu dönem kapitalist üretim biçiminin zorunlu kıldığı belli kurumsallıkların bir sonucu olarak, ticaret sermayesinin (kimi esnaf dahil¹⁶) hem ortaklaşan hem de farklılaşan çıkarları çerçevesinde kurulmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde ise geç kapitalistleşmenin bir gerekliliği olan devlet-sermaye ilişkisinin kurumsallaşması, sermaye birikim sürecinin vazgeçilmezi olarak sürekli bir yeniden yapılanma içerisinde olmuştur (Altınoklu, 2022, ss. 60-67). Bu dönemden başlayarak gelişen bireysel teşebbüsler bir yandan özel sektörün gelişme koşullarını hazırlamış, bu durum da sermaye bileşenleri arasında belli bir farklılaşma meydana getirmiştir. Hem geç kapitalistleşmeye eşlik eden modern devlet yapılanmasının gereği hem de ticaret sermayesi içerisinde değişen çıkarlara cevaben 1920 yılında bünyesinde ticaret, sanayi, maden, ziraat ve orman alanındaki faaliyetlerini yürütmesi öngörülen İktisat Vekaleti, 1925 yılında dönemin ekonomi politikaları gereği yerini Ticaret Vekaleti'ne bırakmıştır. Bu ihtisaslaşma çerçevesinde erken Cumhuriyet dönemi devlet yapılanması içinde esnaf cemiyetleri, Ticaret Bakanlığı'na bağlanmıştır. 26 Mayıs 1926 tarihli ve 865 sayılı Ticaret Kanunu ise esnafa ticaret siciline kayıt zorunluluğu getirmiştir. Ancak 1920'li yıllar özel sektör lehine teşvik edici liberal iktisat politikalarının, değişen piyasa koşullarında esnafın aleyhine işlediği, 1930'lı yıllar ise korumacı ama yine sermaye kesimlerini teşvik edici politikalarının küçük ölçekli ticaret sermayesini temsilen esnafın çıkarlarıyla ters düşmeye başladığı bir dönemdir. Bu

¹⁶ Burada kimi esnaf diyoruz, çünkü geleneksel üretim ilişkilerinin çözüldüğü geç kapitalistleşmenin erken evrelerinde, esnafı tüccardan ayıran üretken sermayenin zaman içinde ve değişen kapitalist piyasa koşullarında üretken olmayan sermayeye evrildiğini söylemek mümkündür. Ancak bu topyekün ve bir anda gerçekleşen bir dönüşüm olmadığı için, burada ticaret sermayesine eklemenebilen esnaf kastedilmektedir. Bu noktada üretim ilişkilerinde konumu itibarıyla esnaf ve zanaatkar arasında da bir ayırım yapmak gerekir. Esnafın sınıfsal konumunun tarihsel dönüşümü hakkında daha detaylı bir tartışma için (bkz. Altınoklu, 2022, ss. 32-36).

dönemin bir kazanımı olarak 1943 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunu esnafın niteliğini, tacir niteliğinden farklı tutarak, esnaf odalarını tüccar ve sanayi odalarından ayırmıştır (Makal, 2016). Ancak asıl olarak devletçi politikaların terkedildiği, piyasa hareketlerinin tekrar liberalleşmeye başladığı ve çok partili düzene geçildiği 1946 sonrası esnafın daha büyük ölçekli ticaret sermayesinin gölgesinden çıkma talepleri görünür olmaya başlamıştır. Benzer şekilde, 19. yüzyıl sonrasında itibaren kurulmaya başlanılan ticaret odalarının ve borsalarının da merkezi örgütlenmesi, ticaret sermayesi birikiminin belli bir aşamasında gerçekleşmiştir. Bu haliyle 1950 yılında Odalar Birliği'nin kurulmasıyla TOBB'u "sermaye birikiminin ulaştığı aşama ve bununla ilişkili olarak sermaye içi bileşenler/fraksiyonlar arasındaki mücadeleleri" (Tuna, 2009, s. 310) çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Ticaret sermayesini temsilen oda ve birliklerin kamu kurumu niteliğini kazanması için planlı ekonomi dönemini beklemek gerekecektir. Her ne kadar kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının statüsü ilk olarak 1961 Anayasası'nın (RG: 20.07.1961/10849) 122. maddesinde ele alınmış olsa da o dönemde kamu tüzel kişilikleri açıkça belirtilmemiştir. Ancak Birinci Kalkınma planında (1963-1967), kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ilişkin ayrı bir düzenleme ve planlama olmamakta beraber, "idarede yeniden düzenleme" başlığı altında idari kuruluşların yetki ve sorumluluklarının, bütçe ve mali kontrol usullerinin tespit ve düzenlenmesinin dönemin ulusal kalkınma planlarının gerçekleştirilmesi ve başarıya ulaşması bağlamında önemi belirtilmiştir. Haliyle, dönemin planlamacı politikalarının bir uzantısı olarak meslek kuruluşlarının anayasal bir statüye kavuştuğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. 122. maddesinde, "*kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilir. İdare, seçilmiş organları, bir yargı mercii kararına dayanmaksızın,*

geçici veya sürekli olarak görevinden uzaklaştıramaz. Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz” ifadesi kullanılmıştır. Böylece, 1960’lı yıllara kadar daha sınırlı bir hiyerarşik yapılanma içerisinde bulunan esnaf dernekleri dışındaki esnaf meslek örgütleri de 1961 Anayasası’yla kamu kurumu niteliği kazanmış; tıpkı ticaret sermayesinin diğer bileşenler gibi odalar rejimine tabi tutularak merkezi bürokratik yapılanma içerisinde tanımlanmıştır. Zira 1950’li yıllarda esnaf örgütlerinin yapısının bir federasyon ve konfederasyon hiyerarşisine tabi kılınması yönündeki taleplerini takiben 1964 senesinde TESK’in kurulması ve Esnaf ve Sanatkârlar Kanunu’nun (1964) yürürlüğe girmesi, esnafın meslek temsiliyetinin merkezileşme ve kurumsallaşması bağlamından önemlidir. Böylece 1960 sonrasına ait esnaf örgütlenmesine ilişkin tüm yasal ve kuramsal gelişmeler, esnafın ticaret sermayesine eklemlenme sürecinde farklılaşan çıkarları ve değişen ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen, haliyle değişen piyasa koşulları karşısında artan rekabet faktörlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kolektif örgütlenme talebinin bir sonucudur. Haliyle, TESK’in ortaya çıkışını, yalnızca ulusal kalkınma ve planlama döneminin bir ürünü değil, aynı zamanda 19. yüzyıldan 1960’lara kadar sermaye birikim sürecinde esnafın, ticaret odaları dışında, tüccardan ve sanayiciden ayrı olarak temsil edilme mücadelesinin bir sonucudur (Altınoklu, 2022, ss. 69-70).

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ilişkin neden devlet merkezli bir yaklaşım getirmemiz gerektiğini, şu ana kadarki tartışmanın bize anlattıklarını saklı tutarak, en somut olarak 1977 senesinde sermaye birikim krizinde farklı sermaye bileşenlerinin bir araya gelerek oluşturduğu Hür Teşebbüs Konseyi örneğinde (Ozan, 2022) görebiliriz. Devlet-sermaye ilişkisinin her zaman tek taraflı ve tutarlı olmadığı ve hatta daha da ileri gidersek oda ve birliklerin her koşulda devlet iktidarının bir parçası olmadıkları ve devlet aygıtının dışına taşarak yeni bir örgütlenme öngördükleri bu dönemin özgün

koşulları, oda ve birliklerin sınıfsallığını anlamak için önemlidir. Örneğin, o dönem keskinleşen sınıf mücadelesi karşısında, TESK veya TOBB'un, Milliyetçi Cephe'yi destekleyen bir konum alması (Bora, 2000, s. 269), yine bu örgütlerin sınıfsal mücadelelerinin bir uzantısı olarak siyasal alanı dönüştürmekte belirleyici bir rol oynadıklarını örnekler niteliktedir. Halbuki neoliberal politikaların benimsendiği 1980 sonrası dönemde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının siyasal alandan daha da fazla soyutlandığını söylemek mümkündür. Zira daha önceden değindiğimiz gibi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının açıkça kamu tüzel kişiliğine kavuşması 1982 Anayasası (RG: 9.11.1982/17863) ile gerçekleşmiş, böyle kamu-özel ve siyaset-ekonomi ayrımlarını doğal hale getirilmiştir, Hatta kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının görev ve amacını ayrıntılı olarak düzenleyen 135. maddede bu kuruluşların siyaseten temsil ve katılım yolları kapatılarak, demokratik yönetim ilkesi terk edilmiştir (Günday vd., 2013, s. 21). Her ne kadar 1995 yılında yapılan düzenlemelerle siyaset yapma yasağı kaldırılmış olsa da - ki bu da belli bir mücadelenin sonucunda gerçekleşmiştir - "sınıf temelli siyaseti" dışlayan neoliberal modelin bir sonucu olarak oda, birlik ve üst kuruluşları daha sıkı bir hiyerarşik yapılanma¹⁷ ile bürokratik yapılanmaya eklenmiştir ki bu dönüşüm süreci neoliberal devlete içkin olan otoriter yeniden yapılanma süreçlerinden (Bedirhanoğlu, 2009) bağımsız değildir. Ancak bütün bunlar, ne devlet aktörlerinin oda ve birlikleri bir mücadele alanı olarak görmesi, ne de oda ve birliklerin egemen ilişkiler lehine açıkça taraf olmalarına engel olmamıştır. Tıpkı 1970'lerde TOBB'un yönetimini ele geçirmek için farklı devlet aktörleri tarafından verilen mücadelede olduğu gibi (Öztürk, 2014), 2022 senesinde TOBB'a bağlı İstanbul Ticaret Odası

¹⁷ 1964 senesinde kabul edilen Esnaf ve Sanatkarlar Kanununu 2005 senesinde kaldırılmış, esnaf ve sanatkar meslek kuruluşlarının üyelik, kurulma, çalışma ve işleyiş esaslarını düzenleyen bir mevzuat yürürlüğe girmiştir.

seçimlerinde bu sefer yine farklı devlet aktörlerinin eklemlendiği bir başka hegemonya mücadelesi bunu örnekler niteliktedir.

Haliyle sermaye birikim sürecinde oynadıkları rol gereği, TESK ve TOBB'u kamu hizmeti, kamu yararı, sivil toplum kavramları üzerinden ele aldığımızda aslında hem bu kuruluşların hem de devletin sınıfsallığını örtmüştür. Tarihi görme ve anlama biçimimizi, yani tarihin yöntemini maddi koşulların dönüşümü olarak kurduğumuzda, söz konusu nitelik sorunu çerçevesinde tartışılan bütün kavramsal ikiliklerin kendiliğinden ortadan kalktığını görmek mümkündür. Daha açık ifade etmek gerekirse, TOBB ve TESK özelinde, sermaye temelli meslek kuruluşlarının bir nitelik sorunu olmadığı çok açıktır. Aksi halde söz konusu sermaye örgütlerini, kamu niteliği yönünden tartışmak, bu kuruluşlara kamu yararı, sivil toplum işlevi atfetmek sermaye birikim sürecinin faileri olarak bu kuruluşların yol açtığı, ortak olduğu, göz yumduğu eşitsizlikleri görünmez kılmak anlamına gelecektir. Bu haliyle, söz konusu kuruluşları işlevsel ve kurumsal olarak ele alırken de, devlet aygıtının kapitalist biçimsel yeterliliğinin bir sonucu olarak tartışmak gerekir. Zira sermaye birikiminin farklı aşamalarında ortaya çıkan ve farklı sermaye bileşenlerinin temsiliyet dolayımı olan bu kuruluşlar, Türkiye'de tarihsel olarak sermaye birikim süreçlerinde rol oynayan, haliyle kurumsallaşmaları yalnızca sınıf mücadelesinin özgün dinamikleri çerçevesinde anlaşılabilir kuruluşlardır.

Sonuç

Bu makale, Türkiye'de kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kamu kurumu-sivil toplum örgütü-çıkarcı grubu arasında gidip gelen belirsiz statüsüne yönelik mevcut tartışmaların katkısını saklı tutarak, oda, birlik ve üst kuruluşlarının alanyazın tartışmalarına yöntemsel bir eleştirel katkı sunmayı amaçlamıştır. Bu yöntemsel müdahale, kamu yönetiminde ve siyaset biliminde

süregelen yöntem tartışmaları bakımından önemlidir. Zira mevcut yazında kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, siyaset-ekonomi ayrımını önceleyen kamu-özel, sivil toplum-devlet gibi ikilikler üzerinden tartışılmıştır. Kamu-özel ayrımının genel olarak bu kuruluşların işlevleri (kamu yararı ve kamusal hizmet gibi) bakımından tartışıldığı, devlet-sivil toplum veya devlet-çıkar grubu ayrımının ise işlevselci-kurumsalcı yönden (üyelik yapısı, hukuki statüsü, icra ettiği hizmet, siyasal parti ilişkisi) sorunsallaştırıldığı görülmektedir. Böylece nitelik sorunu bir teknik soruna indirgenmiştir. Ancak meslek kuruluşlarını bu ikilikler üzerinden tartışmak, temelde devleti dışsal bir konuma yerleştiren ve Weberci tezlerin etkisi altında şekillenen bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşım, vesayet tartışmalarını yeniden üreterek bu kuruluşların örgütsel yapı ve işleyişlerini, hatta kamusal niteliklerini tartışmak için önem teşkil eden devlet ve toplumla kurdukları ilişki biçimlerini sorunsallaştırmakta yetersiz kalmaktadır. Ancak ontolojik ve epistemolojik olan siyaset-ekonomi ayrımının öncelendiği her kavram seti, söz konusu kuruluşların yalnızca toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimindeki rolünü değil, aynı zamanda sınıfsallıklarının göz ardı edilmesi sonucunu doğuracaktır. Halbuki bu ikilikleri aşabilmenin yegane yolu, meslek kuruluşlarının örgütlenme ve kurumsallaşma süreçlerini ilişkişel olarak maddi bir temelde tarihselleştirilmekten geçmektedir. Makalede, söz konusu kuruluşları sermaye birikiminin farklı aşamalarında ortaya çıkan çeşitli, birbiriyle çatışan veya ortaklaşan talepler, mücadeleler, çıkarlar üzerinden tartışmanın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- 1961 Anayasası, No: 334, RG: 20.07.1961/10849,
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf>, Erişim: 15.02.2024.
- Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Kanunu, No: 507, RG: 17.07.1964/11769,
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700507.pdf, Erişim: 05.06.2024.
- Esnaf ve Sanatkar Meslek Kuruluşları Kanunu, No: 5362, RG: 21.6.2005/25852,
<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5362&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim: 05.06.2024.
- 1982 Anayasası, No: 2709, RG: 9.11.1982/17863,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>, Erişim: 13.02.2024.
- Alkan, H. (1998). Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamlı Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD) [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Altınoklu, M. N. (2023). Eski Mücadele, Yeni Gerilim: İstanbul Taksi Krizi Üzerine Bir Değerlendirme, *Praksis*, 62.
- Altınoklu, M. N. (2022). *Ekmek, Dükkân, Devlet: Türkiye’de Esnaf*. İletişim.
- Bedirhanoğlu, P. (2009). Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü. İçinde Üzgel, I. ve B. Duru (Ed.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu* (ss. 36-64). Phoenix.
- Bell, D. (1976). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. Basic Books.
- Bell, D. ve Kristol, I. (1965). What is the Public Interest?. *Public Interest*, 54 NAT’L AFFS. 3, 5.
- Bianchi, R. (1984). *Interest Groups and Political Development in Turkey*. Princeton University.
- Bora, T. (2000). Türkiye’de Meslek Kuruluşları: “Kamu, “Sivil” ve “Milli” nin Muğlak Kesişim Alanı. İçinde S. Yerasimos vd., (Ed.), *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (ss. 265-308). İletişim.
- Box, R. C. (2005). Dialogue and Administrative Theory & Praxis: Twenty-Five Years of Public Administration Theory. *Administrative Theory and Praxis*, 27(3). 438-466.
- Buğra, A. (1997). *Devlet ve İşadamları*, İletişim.
-

- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye’de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*, (B. Doğan, Çev.). İletişim.
- Çaha, Ö. (2012). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. Orion.
- Çetinkaya, D. (2024). 1923 öncesinde Türkiye’de Kapitalizm, Sermaye ve Burjuvazi. İçinde G. Atılğan (Ed.), *100 yıl Sonra Türkiye Cumhuriyeti* (ss. 295-312). Yordam.
- Daniel B. ve Irving K. (1965). What Is the Public Interest?. *Nat 1 Affs*, 54(3). 5.
- Delion, A. ve Durupty, M. (2012). Chronique du secteur public économique. *Revue française d’administration publique*, 144. 1143-1151.
- Dinler, D. (2009). Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi. *Praksis*, 9. 17-54.
- Dionne E. J. Jr. (2007). Why the Public Interest Matters Now. *Daedalus*, 136. 5.
- Dunleavy, P. (1982). Is There a Radical Approach to Public Administration?. *Public Administration*, 60. 215-233.
- Duran, L. (1970). Mesleki Teşekkürlerin Hukuki Kategorisi. *Özel Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Dergisi*, ayrı basım.
- Ediğ, H. (2011). Türkiye’de Meslek Kuruluşları: Özgürlük mü Kısıtlama mı?. *Liberal Düşünce Dergisi*, (63). 223-233.
- Ercan, F. (2003). Sınıftan Kaçış, Türkiye’de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine. İçinde A. H. Köse A, F. Şenses ve E. Yeldan (Ed.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar Korkut Boratav’a Armağan* (ss. 611-668). İletişim.
- Ercan F. ve Ş. G. Tuna (2006). İç Burjuvazinin Gelişimi: 1960’lardan Günümüze Bakış. İçinde B. Ülman ve İ. Akça (Ed.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar: Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya Armağan* (ss. 141-173). Bağlam.
- Frederickson, G. (1971). Toward a New Public Administration. *The Minnowbrook Perspective*, 5. 311.
- Fraser, A. (1978). The Legal Theory We Need Now. *Socialist Review*, 8(4-5). 147-189.
- Gözler, K. (2009). *İdare Hukuku*, Cilt 1-2, Ekin Kitabevi.
- Güler, B. A. (1994). Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(4). 3-19.
- Güler, B. A. (2021). *Türkiye’nin Yönetimi -Yapı*. İmge.
-

- Gülfidan, Ş. (1993). *Big Business and State in Turkey: The Case of TÜSİAD*. Boğaziçi Üniversitesi Press.
- Günday, M., Tekinsoy, O. ve Mısır, B., ve Çamurdan, Y. B. (2013). Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları Raporu. Ankara.
- Habermas J. (1975). *Legitimation Crisis* (T. McCarthy, Çev.). Beacon Press.
- Hegel, G. W. F. (1853). *Philosophy of Right* (T. M. Knox, Çev.). Clarendon Press.
- Heper, M. (1990). The State and Interest Groups With Special Reference To Turkey, İçinde M. Heper (Ed.), *Strong State and Economic Interests Groups: The post-1980 Turkish Experience* (ss. 3-23). Walter de Gruyter.
- Howard R. S. (1960). *Democracy and The Public Interest*. University of Georgia Press.
- Jessop, B. (1983). The Capitalist State and the Rule of Capital: Problems in the Analysis of Business Associations. *West European Politics*, 6(2). 139- 62.
- Jessop, B. (2018). The State as a Social Relation. İçinde Brooke, J., J. Strauss ve G. Anderson (Ed.), *State Formations: Global Histories and Cultures of Statehood* (ss. 45-57). Cambridge University Press.
- Kalaycıoğlu, E. (1990). Commercial Groups: Love-Hate Relationship with the State. İçinde M. Heper (Ed.), *Strong State and Economic Interest Groups: The Post 1980 Turkish Experience* (ss. 79-89). Walter de Gruyter.
- Lombard, M. (2007). Les conséquences juridiques du passage de l'Etat propriétaire à l'Etat actionnaire : les contraintes du droit de la concurrence. *Revue française d'administration publique*, 124. 573-584.
- Makal, A. (2016). Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950. İçinde A. Makal, A. Çelik ve M. H. Koçak (Ed.), *Sınıf Sendika Siyaset – Türkiye Emek Tarihinden Kesitler* (ss. 49-91). İmge.
- Mütevellioglu, N. ve Köksal, Can D. (2002). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Üyelerin Örgütsel Etkinliklere Katılma Düzeyini Farklılaştıran Etkenler*. TÜBİTAK Projesi Raporu, Antalya.
- Oldfield, K. (2015). Using Critical Theory to Teach Public Administration Students About Social Class Inequalities. *Administrative Theory & Praxis*, 32(3). 450-472.
- Ozan, E. D. (2022). Sermaye Sınıfının Hegemonya Krizine Cevabı: Hür Teşebbüs Konseyi, 1975-1980. İçinde A. Topal, Ö. Birler, C. Çelik ve A. Göksel (Ed.), *21. Yüzyılda Devletin Dönüşümü* (ss. 285-309). İmge Yayıncılık.

- Özbudun, E. (1991). The Post-1980 Legal Framework for Interest Group Associations. İçinde M. Heper (Ed.), *Strong State and Economic Interest Groups: The Post 1980 Turkish Experience* (ss. 41-57). Walter de Gruyter.
- Öztürk, Ö. (2014). Türkiye’de İslamcı Büyük Burjuvazi. İçinde N. Balkan, E. Balkan ve A. Öncü (Ed.), *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* (ss. 181-213). Yordam Kitap.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. Epos.
- Savran, S. (2014). Sınıfları Haritalamak, İçinde S. Savran vd. (Ed.), *Marksizm ve Sınıflar Dünyada ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri* (ss.25-67). Yordam.
- Schmitter, P. C. (1974). Still the century of corporatism?. *The Review of Politics*, 36(1). 85–131.
- Şaylan, G. (1996). Bağımsız Bir Disiplin Olarak Kamu Yönetimi: Yeni Paradigma Arayışları. *Amme İdaresi Dergisi*, 29(3). 3-16.
- Şaylan, G. (2000). Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(2). 1-22.
- TODAİE (2008). Devlet Teşkilatı Rehberi, TODAİE.
- Toprak, Z. (1985). 1909 Cemiyetler Kanunu. *TCTA*, C.1. İletişim.
- Toprak, Z. (1992). Modernization and Commercialization in the Tanzimat Period: 1838-1875. *New Perspectives on Turkey*, 7. 57-70.
- Toprak, Z. (1994). Esnaf. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3. 212-216.
- Tuna, Ş. G. (2009). Birikim Sürecinde TOBB'un Tarihsel Gelişim Uğrakları. *Praksis*, 19. 303-336.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf, Erişim: 26.03.2024.
- Üskül, Z. (1976). *Kamu Yönetimi Açısından Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları*. Eskişehir İktisadi ve Ticaret İlimler Akademisi.
- Üstüner, Y. (1995). Kamu Yönetimi Disiplininde Kimlik Sorunsalı. *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu: Kuram ve Yöntem Sorunları (II) Grubu*, 13-14 Ekim 1994, TODAİE Yayını. 1. 59-69.

- Üstüner, Y. (1986). Kamu Yönetimi Disiplininde Yöntem Sorunları. İçinde S. Atauz (Ed.), *Türkiye 'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* (ss. 141-150). Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Valette, J. (2020). Chapitre 2. La gestion indirecte du service public. İçinde J. Valette (Ed.), *Droit des services publics* (ss. 211-227). Ellipses.
- Versan, V. (1990). *Kamu Yönetimi*, Der Yay.
- Vorhoff, K. (2001). Türkiye'de İşadamları Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında. İçinde S. Yerasimos vd. (Ed.), *Türkiye 'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (ss. 311-356). İletişim.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*. Bedminster Press.
- Wood, E. M. (1981). The Separation of the Economic and the Political in Capitalism. *New Left Review*, 1(127). 66-95.
- Wilson, W. (1961). İdarenin İncelemesi. İçinde N.Abadan (Çev.), *Woodrow Wilson Seçme Yazılar* (ss. 53-73). Yenilik Basımevi.
- Wright, E. O. (1980). Class and Occupation. *Theory and Society*, 9(1). 177-214.
- Yetiş, M. (2003). Marx ve Sivil Toplum. *Praksis*, 10. 7-52.
- Zengin, O. (2006). Türkiye'deki Kamu Yönetimi Disiplininin 'Özgüllük' ve 'Safılık' Sorunu. İçinde Ş. Aksoy ve Y. Üstüner (Ed.), *Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar* (ss. 79- 96). Nobel Yayıncılık.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazar Katkıları

Müge Neda Altınoklu: Katkı oranı %100.

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.
